AVRASYA STRATEJİLERİ: İLİŞKİLER, ÖRGÜTLER, POLİTİKALAR

Editörler: Alaeddin Yalçınkaya, Derya Tuğlu

Editör Yardımcıları: Gökhan Katıtaş, Hakan Mehmetçik

Şubat 2018

SUNUŞ

Prof.Dr. Alaeddin Yalçınkaya[1]

Avrasyacılık, Çarlığın ve Sovyetlerin dağılma döneminde Rusya merkezli jeopolotiğin üstünlüğünü koruma ve güçlendirme stratejisi olduğu halde 2018 şartlarında ilave anlamlar kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin ABD önderliğinde "tek dünyacılığa" evrilmesi, dağılan Sovyetler Birliği sonrasında 1990lar boyunca Rusya Federasyonu'nun da parçalanma sinyallerini vermesi Rus aydınını yeni arayışlara itmiştir. Moskova merkezli bir Rus devletinin süper güç olmasının tehlikeli bir hayalcilikten ibaret olduğunu savunup tek çarenin ABD merkezli batının talimatlarını uygulamak olduğunu savunan liberaller yanında eski toprakları geri almak ve korumak için daha fazla güç ve şiddet kullanmanın gerekliliğini söyleyen Rus milliyetçileri veya komünistleri de bulunmaktaydı. Avrasyacılar ise çözüm yolu olarak şunu önermişlerdir: Eski topraklarda egemenlik kurmadan, Çarlık ve Sovyet rejimlerindeki baskıcı hataya düşmeden başta Sovyet coğrafyası olmak üzere Avrasya'daki devletleri ekonomik sistem, siyasal rejim, din, dil ve kültürel alanlarda olabildiğince özgür olmalarını kabul etmek, savunmak ancak genel stratejik konularda ABD'nin güdümüne girmemek, Rusya'nın çıkarlarına halel getirmemek, kısaca NATO ve AB'nin genişlemesin, ABD'nin yeni nüfuz bölgeleri kurmasını önlemek …

1990lar Rusya Federasyonu'nu hedef alan iç çatışmalara karşı mücadele ile geçtiği halde 2000ler, Balkanlar ve Kafkasya'da Atlantikçi genişlemeye karşı mukavemete sahne olmuştur. Renkli devrimler ile Sovyet coğrafyasında ABD destekli yönetimlerin iktidara gelmesi bir aşama sonra yaygın tepkiye sebep olmuş, Rusya'nın karşı saldırıya geçmesinin meşruiyet kaynağı haline gelmiştir. 2010larla başlayan Arap Baharı süreci ise başlangıçta Tunus, Mısır ve Libya'da siyasi iktidarları devirmede başarılı olmuş, ancak siyasi istikrar ve güvenlik eskisinden daha kötü hale gelmiştir. Arap Baharı'nın daha ilk yılında elde edilen bazı "başarılara" karşın Suriye'de kilitlenme sözkonusu olmuş, 2018 başı itibariyle bu ülkedeki iç savaş ve belirsizlik sürmektedir. Bu durum önemli ölçüde Rusya'nın eski etkinlik bölgelerini yeniden ele geçirme ve ABD'nin yayılmacı stratejisini başarısız kılma politikalarının sonucudur. Bu bağlamda Rusya ve Çin öncülüğünde örgütlenmelere gidilmiş, birçok bölgesel çatışmalardan Rusya güçlenerek çıkmış, "Yakın Çevre" ülkelerine yeniden güçlü Rusya mesajı verilmiştir.

[1] Prof.Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
alaeddinyalcinkaya@gmail.com

2016-2017 öğretim yılında Marmara ve Bahçeşehir üniversitelerinde Avrasya Stratejileri ile Kafkasya ve Orta Asya Politikaları başlıklı lisansüstü programlarda Avrasyacılık stratejisi tarihi ve kavramsal boyutları yanında incelendiği sözkonusu stratejinin günümüz politikalarında, ilişkilerinde, örgütlenmelerindeki yansımaları çalışma konuları olarak öğrencilere dağıtılmıştır. Oldukça başarılı çalışmalar içerisinde seçilenler edisyon sürecinden sonra bu kitapta toplanarak bu alandaki eksikliğin giderilmesi hedeflenmiştir.

Kitabın ilk bölümünde, aynı zamanda bu çalışmanın editörlerinden Derya Tuğlu, "Avrasyacılığın Tarihsel Gelişimi"ni ele almıştır. Bu bağlamda jeopolitik kavramının ortaya çıkması ile Avrasyacılık açısından değerlendirilmesi yapılmaktadır. Günümüz Avrasyacılığının uluslararası sistemdeki yeri ile büyük güçlerin bu stratejideki politika ve uygulamaları tartışılmaktadır.

Yasemin Uğur Çam, "Avrasya Bölgeselciliğinde Örgütlerin Rolünü Anlamak: Bağımsız Devletler Topluluğu" başlıklı bölümde günümüz politikalarını açıklamada önemi gittikçe artan "bölgeselcilik" kavramı çerçevesinde konuya yaklaşmaktadır. Bu bağlamda BDT'nun, Putin iktidarıyla SSCB'nin kansız dağılmasını aracı olan bir örgütün ötesine geçtiği, Sovyet sonrasının zorunlu bir aşasından eski cumhuriyetleri bir arada tutma zeminine dönüşümü değerlendirilmektedir. Böylece BDT'nin Avrasya Bölgeselciliğinin zemini olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu süreçte gerek Moskova'dan uzaklaşmak isteyenlerin bu örgütten de ayrılmaları gerekse Çin'in de öncülerinden olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü zeminindeki politikalar BDT'yi zorladığı üzerinde durulmaktadır.

"Avrasya Ekonomik Birliği: Beklentiler ve Gerçekleşenler" başlıklı bölümde Gökhan Katıtaş, Avrasyacı stratejilerin en somut uygulama alanı olarak görülen Avrasya Ekonomik Birliği'ni ele almaktadır. Entegrasyonun ilk aşamalarını tamamladıktan sonra 2015 itibariyle Ekonomik Birlik aşamasında geçildiği kabul edilen örgütün sözkonusu entegrasyonda ne derece başarılı olduğu tartışılmaktadır. Moskova merkezli AB olarak tasarlandığı halde başta Rusya olmak üzere örgüte üye ülkelerin farklı beklentileri, belki de bunun ötesinde ekonomik entegrasyonun gerektirdiği ekonomik, sosyal ve hukuksal altyapı yetersizliklerine karşın böyle bir örgütlenmenin gerekliliğine dair ortak irade ve sonuçları bu bölümün temel sorununu oluşturmaktadır.

"Avrasya Ekonomik Birliği ve Türkiye" başlıklı bölümde Derya Tuğlu, sözkonusu birliği ele alırken Türkiye-AB ilişkilerindeki tıkanıklık açısından konuyu değerlendirmektedir.

Son yıllarda AB yerine Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyelik tartışmaları yaşanırken Şanghay merkezli örgütün AB'den farklı olarak bir siyasi zemin olduğu, fakat Avrasya Ekonomik Birliği'nin başarısız da olsa AB'ye alternatif hedefleri bulunduğu dile getirilmektedir. Başta Rusya olmak üzere bu birlik üyesi ülkelerle ticaret hacmi ve sektörleri dikkate alındığında Türkiye'nin AB yerine Avrasya Ekonomik Birliği'ne üyeliğinin artıları ve eksikleri bu bölümde tartışılmaktadır.

Önder Kara, "Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) ile NATO'nun Karşılaştırılması" başlıklı bölümde, Avrasyacı stratejilerin diğer bir somut uygulaması olarak sözkonusu örgütü ele almaktadır. Sovyet döneminin Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra askeri alanda liderlik zemini kalmayan Moskova'nın başlangıçta eski Sovyet cumhuriyetleriyle mevcut savunma ilişkileri kapsamındaki sorunları çözmek üzere oluşturulan örgütün Putin ile Avrasyacı hedeflerin aracı haline gelmesi anlatılmaktadır. Buna karşın NATO ve Varşova Paktı, Soğuk Savaş döneminin rakip askeri örgütleri olduğu halde günümüzde bu rekabet ilişkisinin NATO ile KGAÖ arasındaki boyutları tartışılmaktadır.

Abdullah Nur Heyle ile birlikte hazırladığımız "Rusya'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika Politikası" başlıklı bölümde, Avrasyacı stratejilerin Avrupa+Asya'nın ötesinde Afrika boyutu ele alınmaktadır. Sovyetlerin dağılması ile federasyonun dağılması problemleriyle uğraşan Moskova yönetimi, Putin ile birlikte Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yeniden etkinlik kurma arayışlarına girmiştir. Başlangıçta Ortadoğu ülkelerinden Çeçen direnişine gelen desteği kesmeyi hedefleyen ilişkiler İslam İşbirliği Teşkilatı'na gözlemci üye statüsü kazanma, bölge ülkeleriyle her alanda ilişkiler kurma, nihayet Arap Baharı sürecindeki müdahaleler ile Suriye'nin geleceğini belirlemede birincil aktör durumuna gelme politikaları bölümün temel konusudur.

Ahmet Demir ve Serkan Sayan'ın hazırladığı "Rasyonel Dostlar: Rusya, İran ve Suriye" başlıklı bölüm, yine önceki bölümün devamı niteliğinde Avrasyacı stratejilerin Ortadoğu ve İslam dünyası boyutunu ele almaktadır. İran, Yeni Avrasyacılık stratejisinin güney vektörünü oluşturduğu halde Suriye iç savaşıyla birlikte bu teorik tanımlama son derece başarıl uygulama zemini bulmuştur. Bu süreçte Rusya'nın Suriye coğrafyasında, dolayısıyla Doğu Akdeniz'de varlığını güçlendirmesi, yeni üsler inşa etmesi ile Ortadoğu'da askeri ve siyasi bakımdan etkinlik kurması, tarihi dayanaklarıyla birlikte ele alınmaktadır. Bu bağlamda Arap Baharı ile Suriye'nin parçalanma sürecine girmesi, reelpolitik fırsatları

değerlendiren Putin ile Rusya'nın güçlü bir şekilde bölgeye dönüşüne vesile olduğu görülmektedir.

"Avrasya'daki Enerji Savaşlarında Çin'in Stratejileri: Çin-Kazakistan Enerji İlişkileri" başlık bölümde Ali Dönmez, Avrasya stratejilerinin merkezinde yer alan enerji faktörü açısından konuyu ele almaktadır. Rusya ve Kazakistan, enerji ihracatçısı olduğu halde yükselen güç olarak Çin'in en büyük ithalatçı olarak Avrasyacı politikalarda önemi büyüktür. ABD karşıtı en önemli örgütlenme durumundaki Şanghay İşbirliği Örgütü'nün iki temel gücü Rusya ve Çin arasında yer alan Kazakistan'ın iki ülke arasındaki çelişkilerdeki pozisyonu da önemlidir. Bu bağlamda petrol ve doğalgaz boru hatları, enerji stratejileriyle birlikte ilgili ülkelerin ekonomik olduğu kadar siyasi geleceklerini belirleyen önemli bir faktör olduğu dikkate alınarak Kazakistan-Çin ilişkileri tahlil edilmektedir.

Susana Askarova, "Çin'in Enerji Politikaları" başlıklı bölümde, önceki bölümün devam olarak enerji ithalatçısı ülke olarak bu yükselen gücün bölge politikaları üzerindeki etkinliği ele alınmaktadır. ABD hegemonyasına karşı bir bakıma tek/birincil alıcı pozisyonunda olan Çin'in Orta Asya, Afrika ve genel olarak Avrasya'daki etkinliği tartışılmaktadır. Bu bağlamda enerji ihracatçısı diğer Orta Asya ülkeleriyle boru hatları ve enerji ithalatı üzerinden ilişkileri geliştirirken bölgesel kalkınma ve istikrarı önceleyen politikalarla ABD'ye müdahale yollarının kapatılması tartışılmaktadır.

"Çin'in Avrasya'ya Yönelik Enerji Politikaları" başlıklı bölümde Gökhan Katıtaş ve Turgay Çölcü, önceki bölümlerin devamı olarak Çin'in enerji yatırım ve ticareti üzerinden bölgede etkinlik kurmasını tartışmaktadır. Ucuz işgücü ile hızla büyüyen ekonomisi sayesinde yükselen güçlerin başına yer alan Çin'in, Moskova merkezli Avrasya stratejileri konusunda ilgisiz kalması beklenemez. Her ne kadar diğer zeminlerde Atlantikçi güçlere karşı Rusya ile işbirliği sözkonusu ise de yanıbaşındaki Orta Asya'da aynı ülke ile önemli rekabet konuları bulunmaktadır.

Nur Aslan, "Şanghay İşbirliği Örgütü: İç İhtilaflar ve Türkiye'nin Olası Konumu" başlıklı çatışmasında, Atlantikçi cephe karşısında en önemli örgüt durumundaki ŞİÖ'yü ele almaktadır. SSCB'nin dağılmasıyla uluslararası sistem tek kutuplu, Amerikan hegemonyasına girdiği halde Rusya ve Çin'in buna karşı ortak bir örgütleşmeye gitmesi önemlidir. Çalışmada bu örgütlenme aşamaları özetlenirken Çin-Rusya çelişkileri farklı açılardan ele alınmakta, bu

bağlamda AB ile ilişkilerdeki olumsuzluk karşısında Türkiye'nin bu örgütle mevcut ve muhtemel ilişkileri tartışılmaktadır.

"Yükselen Bir Güç: Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye" başlıklı bölümde Deniz İstikbal, yukarıda bölümün devamı niteliğinde sözkonusu örgüt ile Türkiye ilişkilerini tahlil etmektedir. Bu bölümde Türkiye-ŞİÖ ilişkileri, NATO üyeliği dahil bir bütün olarak Türkiye'nin batı ile ilişkilerine karşı ŞİÖ alternatifi ele alınmaktadır. Türkiye'nin bu konudaki girişimleri ile mevcut ilişkilerin mahiyeti, resmi statüsü incelenmektedir.

Uğur Gül, "Enerji Koridoru Olma Yolunda TANAP ve Türk Akımı Projeleri" başlıklı bölümde, Avrasyacı stratejilerin Türkiye boyutunun somutlaştığı boru hatları projelerini ele almaktadır. Türk Avrasyacılığının somutlaştığı projelerden Azerbaycan-Türkiye arasındaki boru hatları yanında Rusya'dan Türkiye'ye enerji kanallarının niteliği ve politik anlamı son derece önemlidir. Bu bağlamda Rusya ile ilişkilerin bozulduğu dönemlerde Moskova yönetiminin enerji silahını koz olarak kullanmasının faturası ağır olmuş, buna karşın bütün riskleri üzerine alarak Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya gaz sevkiyatı için Türk akımı projesini gündeme getirmiştir. Her iki projede de önemli aşamalar geçilmiştir.

Emine Sezen Diler, "Ermenistan ve Gürcistan İlişkileri" başlıklı çalışmasında Avrasya stratejilerinin uygulama merkezi durumundaki Kafkasya'nın bu iki eski Sovyet cumhuriyeti arasındaki ilişkileri ele almaktadır. Gürcistan, Sovyet sonrasında daha çok Moskova karşıtı politikaları benimsediği halde Ermenistan'ın Rus uydusu haline gelmesinin iki komşu ilişkilerine de önemli yansımaları sözkonusudur. Bunun yanında iki ülke ilişkilerinde önemli ölçüde diğer komşular Azerbaycan, İran ve Türkiye politikalarının yansımaları sözkonusudur. Bu bağlamda Ermenistan-Gürcistan ilişkileri, jeopolitik şartların da etkisiyle Avrasya stratejilerinin inceldiği bir noktada yer almaktadır.

"Abhazya Tarihi ve 2008'den İtibaren Abhazya Gelişmeleri" başlıklı çalışmasında Arzu Özgünay, Sovyet sonrası Rusya'nın bağımsız bir ülkeye karşı sıcak çatışmaya girdiği ilk örnek durumundaki 2008 Gürcistan müdahalesi ve sonuçlarını ele almaktadır. Avrasyacı stratejiler bağlamında Atlantikçilere, ABD'ye yakınlığı ile dikkat çeken Gürcistan'ın parçalanması gerektiği daha 1990'ların sonunda dile getirilmektedir. 2008'e gelindiğinde bu politika hayata geçirilmiş ve Güney Osetya ile birlikte Abhazya Rusya'nın müdahalesi ile fiilen bağımsızlaştırılmıştır.

Cavit Süleymanlı, “Hazar’ın Hukuki Rejimi ile İlgili Tartışmalar” başlıklı bölümde, Sovyetlerin dağılması ile kıyıdaş ülke sayısının ikiden beşe çıktığı Hazar’ın statüsü sorununu ele almaktadır. Statü konusunun sorun haline gelmesinde İran’ın çıkarları ön planda görülmektedir. Bununla beraber geçen süre zarfında sorunun çözülememesi, başta Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı olmak üzere Moskova merkezli Avrasya stratejilerine aykırı politikaları yüzünden Azerbaycan’ın bir bakıma cezalandırılması sözkonusudur. Makalede sorunun tarihi seyri özetlenerek son gelişmeler değerlendirilmektedir.

Gökhan Katıtaş ve Saico Umaro Embalo’nun hazırladığı “Özbekistan Cumhuriyeti’nde Din-Din Siyaset İlişkisi ve İslam İşbirliği Teşkilatı, Orta Asya’nın merkez ülkesi durumundaki bu ülkede bağımsızlık sonrası ilişkiler ele alınmaktadır. Öncelikle İslam tarihinde Özbekistan coğrafyasının önemi anlatılmakta, daha sonra İslam İşbirliği Teşkilatı’nın kuruluşu ve faaliyetleri özetlenmektedir. Daha sonra bağımsızlık sonrası Kerimov yönetiminin dini baskı politikaları ile radikalleşme sürecine giden yol değerlendirilmektedir.

Kitapta, ilk bölümler öncelikle Avrasyacılık kavram, tarih ve kurumları kapsamındaki bölümlere ayrılmış, daha sonraki bölümler ise bu çerçevedeki politikalarla ilgili bölgesel ve ülkesel sorunlar ve konulara ayrılmıştır. Şüphesiz gerek Avrasyacılık kapsamındaki farklı ülkelerin ve düşünürlerin yaklaşımları gerekse bu alandaki örgütlenmeler, ilişkiler, sorunlar ve konular çok daha geniştir. Kitapta yer alan her bölüm sonundaki kaynaklar listesi, bu konuda da araştırmacı ve okuyuculara yol göstermektedir.

Başta her bölümü yazan arkadaşlar olmak üzere diğer editör arkadaşım Derya Tuğlu ile derlemenin hazırlanmasında emeği geçen editör yardımcıları Gökhan Katıtaş ve Hakan Mehmetçik’e teşekkür ediyorum.

Alaeddin Yalçınkaya, Anadoluhisarı, Ocak 2018